

3. Іванишин В. В. Відродження та розвиток матеріально-технічної бази буряківництва в Україні / В. В. Іванишин, П. О. Войтюк // Економіка АПК. – 2006. – № 6 – С. 11 – 18.

4. Пиркін В. І. Високоєфективна технологія виробництва цукрових буряків / В. І. Пиркін. – К. : ІБКЦБ, 2010. – 165 с.

Исследуются экономические и энергетические затраты на производство сахарной свеклы с использованием системы машин и технологии отечественного производства. Расчитан уровень безубыточного производства сахарной свеклы (при разном уровне урожайности) с учетом экономических и энергетических показателей эффективности производства для сельскохозяйственных предприятий зоны Лесостепи.

Ключевые слова: сахарная свекла, технологические операции, материально-технические средства, технологические параметры, экономическая эффективность, энергетическая эффективность.

Economic and power charges are investigated on the production of sugar beets with the using the machines system and technology of domestic production. The calculation of break-even level of sugar beets production (at the different level of the productivity) is carried out taking into account the economic and power indicators of production efficiency for the agricultural enterprises of Forest-Steppe zone.

Keywords: sugar beets, technological operations, material and technical facilities, parameters of technology, economic efficiency, power efficiency.

Дата надходження до редакції: 06.05.2013

Рецензент: д.н. з держ упр., професор Лозинська Т. М.

УДК 631

РЕЗЕРВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ТА РЕАЛІЗАЦІЇ РОСЛИННИЦЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

О. Г. Кулик, здобувач, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Метою даної публікації є формалізація механізму формування та використання резервів підвищення економічної ефективності виробництва продукції рослинництва.

Постановка проблеми. Підвищення ефективності функціонування та стабілізація розвитку аграрного сектора економіки України є запорукою продовольчої безпеки держави. При цьому в умовах низької платоспроможності споживачів основною передумовою досягнення пропорційного стану внутрішнього ринку рівня конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції є найбільш повноцінне використання виробничого потенціалу підприємств, що має призвести до ефективної реалізації конкурентних переваг. Галузь рослинництва є єдиною ефективно функціонуючою галуззю аграрного сектора економіки, тому саме її розвиток має стати основним джерелом стабілізації фінансового забезпечення сільськогосподарських товаровиробників. Останнє не може бути досягнутим без визначення факторів, які формують ефективність, тобто, факторів, що гарантують більшу віддачу і на реалізацію яких необхідно, в першу чергу, сконцентрувати матеріальні і фінансові ресурси господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням підвищення управління ефективністю присвячено багато досліджень провідних вітчиз-

няних та зарубіжних вчених економістів, зокрема, С.В. Мочерного, В.Г. Андрійчука, А.Г. Гончарука, В.Б. Яковлева, А.С. Лібкінда [1 - 5] та багатьох інших. Їх дослідження спрямовані на різні аспекти процесу виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції, в тому числі і продукції рослинництва. При цьому в зазначених дослідженнях не достатньо формалізованими залишаються фактори та резерви підвищення ефективності.

Цілі статті. Метою даної публікації є формалізація механізму формування та використання резервів підвищення економічної ефективності виробництва продукції рослинництва.

Виклад основного матеріалу. Ефективність виробництва залежить від багатьох факторів. Більшість вчених економістів умовно поділяють фактори ефективності сільського господарства на дві групи: внутрішні і зовнішні. Вплив різних факторів в різних об'єктивних умовах на ефективність неоднакова. В більшості випадків ефективність виробництва, в першу чергу, визначається внутрішніми факторами (якість землі, стан і забезпеченість технічними засобами, штат і кваліфікація персоналу, ефективність управління і оплати праці та ін.). В несприятливі роки для ви-

робництва і реалізації сільськогосподарської продукції, наприклад, за природно-кліматичними умовами, економічними та іншими, більш суттєво на ефективність впливають зовнішні фактори (стабільність та кризи на фінансових ринках, ціни на зерно та матеріально-технічні ресурси, рівень податків, дотації збиткових видів продукції та ін.). В кожному випадку, як внутрішні так і зовнішні фактори, прямо або опосередковано впливають на ефективність виробництва через зміну витрат (об'єм і сукупна вартість витрачених ресурсів, живої і уречевленої праці, рівень цін та ін.), або отриманих результатів (об'єм і якість виробленої продукції, рівень цін та ін.).

В сучасних умовах виробництва більш суттє-

вим стає визначення факторів які формують ефективність, як окремого процесу, так і виробництва зерна в цілому. Тобто, факторів які гарантують більшу віддачу і на реалізацію яких необхідно в першу чергу сконцентрувати матеріальні і фінансові ресурси господарства. На нашу думку, до таких факторів, в першу чергу, слід віднести виробничо-технологічні фактори, які характеризують економічне, біологічне, технологічне, технічне і організаційно-управлінське забезпечення ефективності виробництва продукції.

Динаміка ефективності сільськогосподарського виробництва протягом останнього десятиріччя (табл. 1) характеризувалась нестабільністю.

Таблиця 1

Ефективність сільськогосподарського виробництва в сільськогосподарських підприємствах України та Харківської області в 2000-2009 рр.*

Показник	Роки										Відхилення 2011 р. (+,-) від 2002 р.
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	
Прибуток, збиток (-) від реалізації с.-г. продукції, млн. грн	-121,4	2160,2	613,9	1476,1	1283,3	1253,2	630,4	4168,9	5462,1	7120,0	+7241,4
в тому числі продукції рослинництва	1834,5	2484,1	1648,0	2535,0	1969,6	900,2	1567,3	5501,6	5450,7	6334,3	+4499,8
Рівень рентабельності виробництва с.-г. продукції, %	-1,0	18,3	4,9	12,6	8,1	6,8	2,8	15,6	13,4	13,8	+14,8
в тому числі продукції рослинництва	30,8	35,8	22,3	41,7	20,3	7,9	11,3	32,7	19,6	16,9	-13,9
- зернові та зернобобові культури	64,8	43,3	19,3	45,8	20,1	3,1	7,4	28,7	16,4	7,3	-57,5
- насіння соняшнику	52,2	68,7	77,9	64,3	45,2	24,3	20,7	75,9	18,4	41,4	-10,8
- цукрові буряки (фабричні)	6,1	1,5	-8,6	6,2	-0,8	4,8	11,1	-11,1	7,1	37,0	+30,9

* за даними Держкомстату України

Порівнюючи ефективність діяльності вітчизняних підприємств у 2002-2011 рр. бачимо, що збиток від реалізації сільськогосподарської продукції в 2002 році становив 121,4 млн. грн, а в 2011 році величина прибутку склала 7120,0 млн. грн При цьому прибуток від реалізації продукції рослинництва збільшився з 1834,5 млн. грн до 6334,3 млн. грн Якщо аналізувати ефективність сільськогосподарських підприємств за таким показником, як рентабельність, то в 2002 році вона становила в рослинництві 30,8 %, в 2005 році – 7,9 %, в 2008 році – 11,3 %, а в 2011 році – 16,9 %, що свідчить про нездатність товаровиробників отримувати стабільні результати своєї діяльності. Останнє відбивається на протіканні відтворювальних процесів в сільськогосподарському виробництві, зокрема, визначає характер оновлення основних засобів та підтримання відповідного рівня техніко-технологічного

забезпечення. Дані табл. 1 також доводять, що рослинництво залишається єдиною галуззю сільськогосподарського виробництва, яка забезпечує стабілізацію отримання доходів агропідприємствами.

Одним з найбільш ефективних напрямків інтенсифікації виробництва в рослинництві – є біологічний фактор. Складові цього фактору становлять основу виробництва зерна. Земля - складна субстанція, яка знаходиться на межі живої і неживої природи. Вона має складний комплекс властивостей, які обумовлюють умови проростання і розвитку рослин, а також вибір технології виробництва сільськогосподарських культур, технологічні умови та показники якості роботи машин. За розумне і поважне відношення до себе земля віддачу високими врожайми, а за варварство – може навіть помститися недородом, перетворенням родючих полів в непридатні для сільськогос-

подарського виробництва території. Підвищення ефективності використання землі можна досягти декількома шляхами: раціональним обробітком землі; підвищенням її природної родючості; додатковим зрошенням або осушуванням та ін.

Раціональним обробітком ґрунту для кожної культури вважається такий набір механічної дії на нього робочими органами машин, який забезпечує створення найкращих умов для вирощування рослин (традиційний, безвідвальний, нульовий, спеціальний та ін.) [6]. Наприклад, під озиму пшеницю, обробіток ґрунту після зайнятих парів включає лущення стерні на глибину 6-8 см (до 10-12 см). Потім через 10-14 днів проводять основний обробіток на глибину 12-14 см, а при високій забур'яненості багаторічними коренепаростковими бур'янами на 16-18 см, у подальшому поле обробляють як чистий пар. [7]

Підвищення природної родючості землі в різних виробничих умовах досягається: внесенням органічних і мінеральних добрив, яких не вистачає для росту рослин і формування якісного врожаю; хімічними меліораціями землі (нормалізація лужності і кислотності землі) та ін. Серед наведених напрямків особливу увагу заслуговує внесення добрив. Агрономами – науковцями доведено, що раціональне використання добрив може підвищувати реалізацію біопотенціалу сільськогосподарських культур до 20%. Разом з тим невміле використання добрив пригнічує розвиток рослин, забруднює землю і навколишнє середовище хімічними препаратами, знижує якість і поживність отриманої продукції [8]. Наприклад, прирост урожаю короткостеблових сортів пшениці, за рахунок добрив, можуть сягати 10-16 ц/га [7].

Навіть при наявності в землі достатньої кількості поживних речовин без вологи рослини не розвиваються. Тому, особливо в засушливі роки суттєвого підвищення ефективності виробництва можна досягти зрошенням посівів. Разом з тим перезволоження посівів призводить до вимокання рослин і зниження, як їх продуктивності в цілому, так і якості отриманої продукції. Відведення збиткової води з таких полів також сприятиме ефективності виробництва [6].

Головним фактором, який суттєво впливає на результативність зернового виробництва є якість посівного матеріалу, його можливостей, сортові властивості, потенціал за врожайністю, за стійкістю до шкідників і хвороб, до несприятливих кліматичних та погодних умов. Так, за даними досліджень [8] доля якісного посівного матеріалу в реалізації біологічного потенціалу зернових культур становить біля 40%. Виходячи з цього, для сучасних економічних умов господарювання, в умовах недостатнього фінансового забезпечення виробників зерна економічна сутність якісного посівного матеріалу полягає в якості одного з найбільш ефективнішого фактора підвищення економічної ефективності зернового виробництва

ва, наприклад, потенційна врожайність інтенсивних сортів озимої пшениці – 80 ц/га, середня врожайність при конкурсному випробуванні – 50-70 ц/га [7].

Найважливішим елементом науковообґрунтованої системи землеробства є раціональні сівозміни – один з найважливіших технологічних факторів ефективності виробництва зерна. Багаторічними дослідженнями встановлено, що врожайність зернових культур, при вирощуванні їх у сівозміні, підвищується в 1,5 – 2 рази порівняно з беззмінними посівами. У сівозміні створюються кращі умови живлення рослин, раціональне використання земельної вологи, поліпшуються властивості землі, зменшується забур'яненість посівів, знижується втрата від шкідників і хвороб. Велика роль сівозмін у захисті землі від ерозії [6,8].

Підвищення рівня досконалості технології виробництва на основі багатовікового досвіду землеробства, селекції рослин та досягнень науки є суттєвим фактором інтенсифікації виробництва. Будь-яка технологія вирощування зернових культур може бути ефективною, коли всі технологічні операції спрямовані на максимальне врахування їх біологічних особливостей. Саме в цьому випадку від вирощування зернових можна отримати максимальну продуктивність, а значить, і віддачу. Для цього необхідно використовувати сорти і гібриди зернових культур, які максимально відповідають умовам інтенсивних технологій. Останні передбачають: високопродуктивний, малоенергоємний комплекс машин придатний для якісного обробітку землі на основі класичного, мінімального або нульового підходів; сівалки точного висіву, спроможні рівномірно висівати задану норму на задану глибину; високопродуктивні оприскувачі, що максимально швидко (в агрономічно доцільні строки) здатні захистити посіви та збиральні комплекси, що максимально швидко з найменшими втратами збирають вирощений урожай. Невід'ємними складовими інтенсивних технологій – є надійна система захисту, яка побудована на основі оригінальних препаратів, що дає можливість убезпечити рослини від шкідливих організмів і максимально реалізувати закладений потенціал урожайності, а також система живлення, яка вчасно забезпечує рослини необхідними макро та мікроелементами, включаючи основне внесення, підживлення та позакоордінатний обробіток.

Ефективність впровадження інтенсивних технологій залежать від культури землеробства господарства, яка визначається обов'язковим виконанням технологічних операцій з дотриманням агрономічних строків і агротехнічних вимог їх виконання, що забезпечує отримання високої урожайності і якості продукції. Так наприклад, за даними досліджень [8] відхилення від оптимальної глибини оранки при недостатній кількості во-

логи призводить до зниження урожайності озимої пшениці від 20 до 40 %; нерівномірність розкидання мінеральних добрив на рівні величини коефіцієнта варіації 80 – 100 % може привести до 20 – 30 % втрат від можливого врожаю; а навіть при оптимально відрегульованих елементах молотилки і очистки зернозбиральних комбайнів відхилення від оптимальної висоти зрізання стебел пшениці знижує повноту збирання врожаю на 3 – 5 %.

Таким чином, з точки зору виробника, турбота про дотримання вимог технологій виробництва зернових культур є обов'язковою протягом всього періоду виробництва та реалізації зерна і відображає рівень культури землеробства господарства та забезпечує високий рівень пропозиції і попиту на продукцію в умовах конкуренції ринкової економіки.

Якість виконання кожної операції визначає ступінь реалізації технології виробництва зерна в цілому і залежить від рівня технічного забезпечення господарства. Нові конструкції машин більш високопродуктивні і менш енергоємні розробляються на більш високий рівень технології і потребують відповідного рівня застосування, щоб досягти гарантованої ефективності та окупності витрат на придбання. Тобто в сільському господарстві, загальним для технології і техніки, як і у всіх галузях діяльності людини, має місце принцип технологічної відповідності, згідно якого найбільший ефект при виробництві досягається за рахунок відповідності ступеня досконалості конструкцій машин і рівня технологічних умов їх застосування. При цьому найвища ефективність забезпечується, коли рівень розвитку технології і рівень досконалості техніки однаково високі. Якщо ж ці рівні невисокі, але технологія і техніка однакового рівня, то маємо деякі зниження ефективності, але все ж її рівень вищий в порівнянні з рівнем ефективності, коли технології і техніка не відповідають один одному – досконала технологія, але не досконалі машини, чи навпаки. Отже найвищий ефект можна отримати тоді, коли в господарстві для виробництва зернових культур впроваджують повний комплекс машин одночасно з новою технологією. Це потребує великих капіталовкладень і може бути реалізоване лише

в господарствах з високим рівнем ресурсного забезпечення. Господарствам з задовільним рівнем ресурсного забезпечення пошук шляхів підвищення ефективності виробництва потрібно виконувати створенням умов для оптимального забезпечення ресурсами вирішальних складових виробничого процесу, як основних передумов здійснення успішної виробничо-комерційної діяльності.

Навіть високий рівень технічного забезпечення без високої якості роботи машини, без повного використання технологічних можливостей сучасних, високопродуктивних, низькоенергоємних машин, без врахування умов виробництва не забезпечить очікуваної ефективності. Всі ці фактори можна розділити на об'єктивні і суб'єктивні. Об'єктивні фактори (температура, опади, вітер, стан рослин) ми можемо тільки враховувати, а суб'єктивні фактори залежать від людини (наладка машини, вибір машини та часу виконання операції) і тому людина може впливати на ці фактори, змінюючи їх дію в напрямку підвищення чи зниження ефективності виконання механізованої операції, чи виробництва в цілому. Причому людський фактор в технічному забезпеченні проявляється на різних його етапах. Якість роботи сільськогосподарської машини закладена в її конструкції, які необхідно враховувати при придбанні, а змінити їх в господарських умовах практично неможливо. Багато в чому якість роботи залежить від земельно-погодних умов, від строків виконання робіт, і їх вибір, оптимальний для роботи машин і для росту рослин, залежить від майстерності та досвіду спеціалістів. Використання технологічних можливостей сучасних, високопродуктивних, низькоенергоємних машин неможливе без високої майстерності механізаторів у виборі режимів роботи за допомогою технологічних регулювань та професійному управлінні агрегатами під час роботи.

Висновки. Обґрунтовано основні резерви підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва шляхом розгляду економічних, біологічних, технологічних, технічних та організаційних факторів з урахуванням можливостей їх поєднання та заміщення.

Список використаної літератури:

1. Економічний енциклопедичний словник. / Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. ; За ред. С.В. Мочерного – Львів: Світ, 2005. – 616 с.
2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: [підручник] / В. Г. Андрійчук. – 2 – ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
3. Гончарук А.Г. Методологические основы оценки и управление эффективностью предприятия: Монография / А.Г. Гончарук. – Одесса: Астропринт, 2008. – 288 с.
4. Яковлев В.Б. Анализ эффективности сельскохозяйственного производства: [учебник] / В.Б. Яковлев, Г.Н. Корнев. – М.: Росагропромиздат, 1999. – 270 с.
5. Либкинд А.С. Эффективность сельскохозяйственного производства: экономико-статистические методы анализа: [учебник] / А.С. Либкинд. – М.: Статистика, 1976. – 184 с.
6. Гудзь В.П. Землеробство: [підручник] / В.П. Гудзь, І.Д. Прима, Ю.В. Будьонний. – К.: Урожай,

1996. – 384 с.

7 Технологічні карти та витрати на вирощування сільськогосподарських культур з різним ресурсним забезпеченням / [Кол.авторів] ; За ред. П.Т. Д.І. Мазоренка, Г.С. Мазнева. – Харків: ХНТУСГ, 2006. – 725 с.

8. Пастухов В.І. Якість механізованих технологічних операцій і біопотенціал польових культур: Наукові рекомендації для працівників механізованого рослинництва: [підручник] / В.І. Пастухов. – Харків: Ранок, 2002. – 124 с.

9. Сільське господарство України. Статистичний збірник за 2009 рік. – К.: Державний комітет статистики України, 2010. – 376 с.

Целью данной публикации является формализация механизма формирования и использования резервов по-вышения экономической эффективности производства продукции растениеводства.

The purpose of this publication is the formalization of the mechanism of formation and use of reserves enhancement of economic efficiency of crop production.

Дата надходження до редакції: 07.05.2013

Рецензент: д.е.н., доцент Красноручський О. О.

УДК 631.14.001.76:[631.15:65.011.44]

УДОСКОНАЛЕННЯ ГАЛУЗЕВОЇ СТРУКТУРИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА

О. М. Савельєва, здобувач, Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Основним завданням дослідження є розробка базових підходів щодо обґрунтування галузевої структури господарств різних напрямків спеціалізації при обмеженій кількості товарних галузей на основі урахування результатів попередньо проведеного аналізу.

Постановка проблеми. Кризові явища в сільському господарстві України стали досить рельєфно проявлятися в умовах планово-централізованої економіки, коли розпочався злам організаційно-економічного механізму управління централізованою економікою і були зроблені перші спроби впровадження ринкових відносин. Об'єктивні причини криються в неспроможності влади на той час вжити необхідних заходів задля попередження цього явища. Руйнівна економічна політика, незбалансованість комплексу суспільних чинників(соціальних, політичних, психологічних), відсутність пріоритетів сфер виробництва призвели до майже повного знищення тваринництва України, на довгі роки зупинили розвиток рослинницьких галузей [1].

Стан розвитку продуктивних сил сільського господарства значною мірою визначається збалансованістю двох комплексних галузей – рослинництва і тваринництва. Разом з тим, аналітична оцінка процесів, які відбуваються в агропромисловому комплексі України протягом останніх 20 років, дає підстави для розробки висновку про те, що сучасна структура виробництва в сільськогосподарських підприємствах деформована і не відповідає будь – яким нормативам раціонального використання ресурсного потенціалу суб'єктів господарювання.

З 1990 року в структурі валової продукції сільського господарства спостерігалось поступове підвищення питомої ваги продукції рослинництва, а отже й скорочення частки продукції

тваринного походження. Нині більшість сільськогосподарських підприємств в Україні розвиваються як багатогалузеві і переважно спеціалізуються на виробництві зерна та соняшника. Таке формування галузевої структури обумовлює скорочення обсягів виробництва валової продукції, низьку його товарність та ефективність. Разом з тим, світовий досвід переконливо свідчить про високу ефективність спеціалізації. Так, в США близько 93% фермерських господарств є вузько-спеціалізованими, тобто одержують вагому частку товарної продукції від однієї галузі. Спеціалізовані господарства переважають і в країнах ЄС. Отже, сільськогосподарські підприємства України також мають формувати свою галузеву структуру з урахуванням доцільності обмеження кількості товарних галузей та з оптимальними міжгалузевими співвідношеннями [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В публікаціях В. Я. Амбросова, В. В. Гончаренка, В. В. Горбоноса, В. В. Зіновчука, М. Ф. Соловйова, Г. В. Черевка, В. Й. Шияна, О. В. Шкільова та інших економістів-аграрників відзначається позитивна роль великотоварного виробництва в аграрному секторі економіки України [2, 3]. Разом з тим, в умовах реформування аграрного сектора з'явилися публікації, в яких мають місце спроби поставити під сумнів переваги такого виробництва. Зокрема, професор Гайдуцький П. І. стверджує, що постулат про переваги великих колективних господарств над сімейними не